

Անահիտ Սերոբյան

*Երևանի պետական համալսարանի քաղաքագիտության ամբիոնի հայցորդ
Էլ. հասցե՝ anahitserobyan99@gmail.com*

DOI: 10.53614/18294952-2023.2-61

ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՀԻՄՔԵՐԸ

Հոդվածում քննարկվում են «Արդարություն և զարգացում» կուսակցության սահմանած՝ Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության ժամանակակից հայեցակարգային մոտեցումներին վերաբերող հարցեր: Անդրադարձ է կատարվում այդ քաղաքականության հիմնադիրներից մեկի՝ Ահմետ Դավիթօղլու «Ռազմավարական խորություն» մենագրության մեջ արտացոլված հայեցակարգային մոտեցումներին, որոնք առնչվում են Թուրքիայի դերին՝ փոփոխվող աշխարհակարգի պայմաններում: Թեմայի ուսումնասիրության հիմնական նպատակն է՝ վեր հանել տարածաշրջանային աճող անկայունությունը, անվտանգության խնդիրները, որոշ հարևանների հետ հարաբերությունների վատթարացումը, որդեգրած դոկտրինը, ներքաղաքական գործոնները, որոնք նպաստել են ավելի հաստատակամ և պրագմատիկ արտաքին քաղաքականության իրականացմանը: Ուսումնասիրությամբ փորձ է արվել ըմբռնել նոր իրողությունների խորապատկերին Թուրքիայի կողմից ձեռնարկվող քայլերի, այդ համատեքստում՝ Հարավային Կովկասում Թուրքիայի կիրառած, «կոշտ ուժի» և «փափուկ ուժի» զուգակցման քաղաքականության տրամաբանությունը և արդյունավետությունը՝ տարածաշրջանային մարտահրավերների հաղթահարման, իր ազգային շահերի պաշտպանության, հարևան երկրների հետ հարաբերությունների կայունացման տեսանկյունից:

Հիմնաբառեր: Թուրքիայի արտաքին քաղաքականություն, «Արդարություն և զարգացում» կուսակցություն, Ահմետ Դավիթօղլու, ռազմավարական խորություն, Հարավային Կովկաս, նեոօսմանիզմ, նեոպանթուրքիզմ:

Ներածություն

Միջազգային հարաբերությունների ժամանակակից համակարգի վերափոխման և առանցքային դերակատարների դերի փոփոխման համատեքստում պետությունների մեծ մասի ներքին և արտաքին քաղաքական ռազմավարությունները քարացած չեն մնում և ժամանակին համընթաց փոփոխվում են, և Թուրքիայի Հանրապետությունը, որը ստանձնել է Մերձավոր Արևելքի տարածաշրջանային ենթահամակարգում ուժի գլխավոր կենտրոններից մեկի դերը, բացառություն չի կազմում:

Թուրքիայի Հանրապետության արտաքին քաղաքականությունը տարբերվում է այլ պետությունների արտաքին քաղաքականության համեմատ, քանի որ շատ ավելի գաղափարականացված է: Ֆորմալ առումով դրանք միավորված չեն մեկ գաղափարախոսության մեջ, սակայն դրանք կայուն գաղափարաքաղաքական անկյունաքար են, որոնք լիովին կարելի է անվանել արտաքին քաղաքական գաղափարախոսություն: Հանրապետության գոյության ողջ ընթացքում այն չի փոխվել, սակայն «Արդարություն և զարգացում» կուսակցության իշխանության գալուց հետո խաղաղույթները սկսեցին դրվել նոր գաղափարական տրամաբանության վրա: Արդյունքում կարելի է խոսել Թուրքիայի նոր պահպանողական արտաքին քաղաքականության ձևավորման մասին՝ ավելի մեծ շեշտադրմամբ ազգային և վերազգային (սեռօսմանիզմ, պանթուրքիզմ) շահերի և արժեքների վրա:

Մեթոդ

Հոդվածում կիրառվել են ժամանակագրական, պատմական և համեմատական մեթոդները: Ժամանակագրական մեթոդը օգտագործվել է դեպքերը դիտարկելու համար՝ հաշվի առնելով դրանց ժամանակագրական և տրամաբանական հաջորդականությունը: Պատմական մեթոդը թույլ է տալիս մեզ հետևել Թուրքիայի վարած քաղաքականության էվոլյուցիային, իսկ համեմատական մեթոդը մեզ թույլ տվեց համեմատել քաղաքական իրադարձությունները:

Արդյունքներ և քննարկում

Տարիների ընթացքում քենալիզմի սկզբունքները ենթարկվել է արմատական փոփոխությունների՝ աստիճանաբար նահանջելով դեպի անցյալ և իր տեղը զիջելով համաշխարհային քաղաքական ասպարեզում զարգացման նոր ուղենիշներին: Այդ այլընտրանքներից մեկն էլ Թուրքիայի նախկին արտգործնախարար և վարչապետ Ահմեդ Դավութօղլուի կողմից առաջարկված արտաքին քաղաքական դոկտրինն էր՝ «Զրո խնդիրներ հարևանների հետ» (Moskalenko, 2020, էջ 116): Դոկտրինան ընդունվել է 2008 թվականին և երկար ժամանակ որոշիչ գործոն է եղել Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության մեջ: Այն հիմնված էր խաղաղության և արդարության սկզբունքի վրա և արտացոլում էր թուրքական իդեալիզմի էությունը: Առանցքային գաղափարը խաղաղ արտաքին քաղաքականություն վարելն էր, որը համապա-

տասխանում էր Աթաթուրքի աշխարհակարգի հիմնական սկզբունքին՝ «խաղաղություն երկրում՝ խաղաղություն ողջ աշխարհում»: Առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվել Մերձավոր Արևելքի այն պետություններին, որոնց հետ Թուրքիան բազմամակարդակ հարաբերություններ է հաստատել տարբեր ոլորտներում: Չնայած այն հանգամանքին, որ շոշափվել են նաև սոցիալ-մշակութային ասպեկտները, հիմնական նպատակը փոխշահավետ տնտեսական զարգացումն էր՝ պայմանավորված պետությունների միջև հակասությունները նվազեցնելու անհրաժեշտությամբ:

Ենթադրվում էր, որ նոր աշխարհակարգի պայմաններում Թուրքիան պետք է ակտիվ և բազմավեկտոր քաղաքականություն իրականացնի Օսմանյան կայսրության նախկին տարածքների նկատմամբ և այնտեղ ստեղծի ազդեցության գոտի: Ա.Դավութօղլուն, սկզբում մատնանշելով Եվրոպայի և Ասիայի միջև Թուրքիայի կապող դերը, հետագայում զարգացրեց իր գաղափարները և պնդեց, որ երկիրն «ունի ծայրամասից կենտրոնական պետության վերածվելու ներուժ» (Davutoğlu, Davutoglu 2004), այնուհետև՝ համաշխարհային խաղացողի: Որպես այս մոտեցման փաստարկ՝ նա զարգացրեց այն միտքը, որ Թուրքիան՝ որպես եվրոպական, բալկանյան, միջերկրածովյան, ասիական, մերձավորարևելյան, կովկասյան, սևծովյան պետություն, ունի «ռազմավարական խորություն» թե՛ աշխարհագրական, թե՛ պատմական հարթություններում: Հետևաբար՝ նա իրավունք ունի այս շրջաններում հանդես գալ որպես առաջատար և հաստատել իր վերահսկողությունը: Ըստ Ա.Դավութօղլուի, ապագայում համաշխարհային քաղաքականության կենտրոնը լինելու է Թուրքիան՝ վերահսկողությամբ Բալկաններով, Կովկասով և Մերձավոր Արևելքով (Cornell, 2012):

Բացի Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության նեոօսմանյան տեսլականից, Ա.Դավութօղլուն զարգացրել է նաև համախլամական գաղափարներ: Նա կարծում էր, որ Թուրքիան անխուսափելիորեն պետք է վերահաստատի իր դերը որպես հզոր պետություն, որը, որպես «մոդել» հանդես գալով չափավոր իսլամիստական կուսակցության կառավարման և աճող ժողովրդավարացման համադրությամբ, կկառավարի մահմեդական աշխարհը և պրագմատիկորեն կհամագործակցի Արևմուտքի հետ (Matusiak, 2015, էջ 18):

Ա.Դավութօղլուի գաղափարները ներկայացվել են «Արդարություն և զարգացում» կուսակցության նախընտրական ծրագրերում, որոնք հանդիսանում են ներկայիս փուլում Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության հիմնական հայեցակարգերի, ուղղությունների և խնդիրների ուսումնասիրման հիմնական աղբյուրները:

ԱԶԿ-ի 2007 թվականի նախընտրական ծրագիրն արդեն ավելի հստակ արտացոլում էր նրա առաջնորդների նեոօսմանական գաղափարները: Կուսակցությունը Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության հիմնական նպատակը հռչակեց երկրի՝ որպես միջազգային ազդեցիկ դերակատարի ձևավորումը: Ծրագիրը ցույց էր տալիս, որ անհրաժեշտ է տեղափոխել հետադիմական/պաշտպանական քաղաքականությունը դեպի հարձակողական արտաքին քաղաքականությունը: Ծրագիրն արտացոլում էր Թուրքիայի ար-

տաքին քաղաքականության տեսական և մեթոդաբանական հիմքերը, որոնք ներառում էին Ահմեդ Դավութօղլուի կողմից ընդգծված երեք «մեթոդաբանական սկզբունքներ»:

Սկզբունքներից առաջինը ենթադրում էր, որ Թուրքիան պետք է որոշակի մոտեցումներ ունենա տարածաշրջանային տարբեր խնդիրների լուծման հարցում և հրաժարվի հետադիմական քաղաքականությունից: Երկրորդ սկզբունքն այն էր, որ Թուրքիայի արտաքին քաղաքականությունը պետք է հիմնված լինի «տարբեր տարածաշրջանների հետևողականության և զարգացման վրա, որոնք պետք է ունենան ընդհանուր տրամաբանություն և չհակասեն միմյանց: Երրորդ սկզբունքը վերաբերում էր նոր դիսկուրսի և դիվանագիտական ոճի որդեգրմանը, որը պետք է հանգեցներ տարածաշրջանում Թուրքիայի «փափուկ ուժի» առաջնումանը:

2007 թվականի նախընտրական ծրագրում բացահայտվեցին նաև «գործնական սկզբունքներ»՝ ուղղված երկրի արտաքին քաղաքականության իրականացմանը: Այս սկզբունքներն ավելի հստակ ձևակերպվել են Ա.Դավութօղլուի հոդվածում: Հեղինակը առանձնացրել է 5 սկզբունք՝ ներառյալ անվտանգության և ժողովրդավարության հավասարակշռությունը, «գրո խնդիրներ հարևանների հետ», ակտիվ դիվանագիտություն, բազմակերպոր քաղաքականություն և Davutogluի թմիկ դիվանագիտություն (Davutoğlu, 2008, էջ 77):

Այսպիսով, երկրի արտաքին քաղաքականության գործնական սկզբունքներից առաջինի իմաստն այն էր, որ ցանկացած քաղաքական ռեժիմի լեգիտիմությունը պայմանավորված է քաղաքացիների անվտանգությունն ու ազատությունն ապահովելու կարողությամբ: Եթե երկրում չկա անվտանգության և ժողովրդավարության հավասարակշռություն, ապա իր շուրջը ազդեցության գոտի ստեղծելու հնարավորություն չի լինի: Ա.Դավութօղլուն նշել է, որ գերիշխող ժողովրդավարության հիման վրա ազատություն ապահովելու որոշումը ինքնաբերաբար կհանգեցնի հարևանների հետ զրոյական խնդիրների մակարդակի (Yeşiltas, 2014, էջ 11):

Երկրորդ սկզբունքը՝ «գրո խնդիր հարևանների հետ», որը Ա.Դավութօղլուն ձևավորեց դեռ 2004 թվականին, դարձավ առաջինի տրամաբանական շարունակությունը: Այս սկզբունքը ենթադրում էր քաղաքական երկխոսության, տնտեսական փոխկախվածության և մշակութային ներդաշնակության աճ: Այս մոտեցման արդիականությունը պայմանավորված էր նրանով, որ Թուրքիան ուներ բազմաթիվ պատմաքաղաքական խնդիրներ իր հարևանների հետ, որոնց հաղթահարման մեջ Ա.Դավութօղլուն տեսավ երկրի տարածաշրջանային քաղաքականության իրականացման հաջողությունը: Ա.Դավութօղլուն շեշտը դրել է տնտեսական հարաբերությունների զարգացման վրա, քանի որ կարծում է, որ միայն սերտ կապերը կօգնեն հաղթահարել քաղաքական տարաձայնությունները: Այս մոտեցումը ԱԶԿ-ը կարևորեց, քանի որ «տնտեսական փոխկախվածությունն ամենակարևոր միջոցն է Թուրքիայի համար՝ իր հարևանության մեջ խորության հասնելու համար», և երկկողմ հարաբերություններում գերակա նշանակություն պետք է տրվի տնտե-

սությանը, ոչ թե քաղաքականությանը կամ ռազմական բաղադրիչին: Այս սկզբունքի իրականացման առաջին տարիները ցույց են տվել իրենց արդյունավետությունը: Դա հաստատեցին փոխայցելությունները, Սիրիայի հետ բարդ հարաբերությունների բարելավումը, Հայաստանի հետ սահմանի բացման և դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման բանակցությունների մեկնարկը, Վրաստանի, ինչպես նաև Ադրբեջանի հետ Թուրքիայի համագործակցությունը որակապես տեղափոխվեց նոր մակարդակ: Թուրքիան սկսեց իր հարևանների հետ համաձայնագրեր ստորագրել առանց վիզայի ռեժիմի հաստատման մասին, ինչը խթան դարձավ երկկողմ հարաբերությունների զարգացման համար: Այսպիսով, ԱԶԿ-ի կառավարման առաջին տասնամյակում Թուրքիային հաջողվեց բարելավել երկկողմ տնտեսական և մշակութային հարաբերությունները հարևան երկրների և հարևան տարածաշրջանների հետ՝ ստեղծելով իր ազդեցության գոտի:

Հարևան երկրների հետ Թուրքիայի հարաբերությունների բարելավումն ապահովել է երկրի արտաքին քաղաքականության երրորդ գործնական սկզբունքի իրականացումը, որը նախատեսում է նախաձեռնողական դիվանագիտություն, որի նպատակն էր քայլեր ձեռնարկել մինչև ճգնաժամերի առաջացումը և սրումը: Ա.Դավությանը պնդում էր, որ քաղաքական և տնտեսական կայունության ամրապնդումը թույլ կտա Թուրքիային միջնորդական դեր խաղալ հարևան տարածաշրջաններում և լծակներ տրամադրել: Թուրքիայի տարածաշրջանային ազդեցությունը տարածվում էր Բալկանների, Մերձավոր Արևելքի և Կովկասի վրա: 2011 թվականին Ա.Դավությանը Թուրքիայի դեսպանների տարեկան հանդիպման ժամանակ հռչակեց «իմաստուն երկրի» հայեցակարգը, որը կարող է իրականացվել հենց այս սկզբունքի շնորհիվ:

Չորրորդ սկզբունքը՝ հավատարմությունը բազմաչափ արտաքին քաղաքականությանը, այն էր, որ Թուրքիայի հարաբերությունները համաշխարհային այլ դերակատարների հետ պետք է լինեն փոխլրացնող, ոչ թե մրցակցային: Նման քաղաքականությամբ Թուրքիան ԱՄՆ-ի հետ հարաբերությունները դիտարկել է ռազմավարական գործընկերությանը համահունչ: Սա նշանակում էր, որ Ռուսաստանի հետ լավ հարաբերությունները այլընտրանք չէին ԵՄ-ի հետ հարաբերություններին, սակայն ԱՄՆ-ի հետ գործընկերությունը մրցակից գործընկերություն էր Ռուսաստանի հետ: Հատկանշական է, որ ԵՄ-ի և ԱՄՆ-ի հետ հարաբերությունները հասցվել են ծրագրի արտաքին քաղաքական բաժնի ավարտին՝ դրանով իսկ ցույց տալով կուսակցության ղեկավարության նպատակները՝ երկիրը վերածել Արևմուտքի հետ գործընկերոջ՝ անկախ խաղացողի: Այսպիսով, ԱԶԿ-ի ղեկավարությունը երկրի ներսում իր դիրքերն ամրապնդելուց հետո, գործընկերային հարաբերություններ պահպանելով Արևմուտքի հետ, սկսեց արտահայտել ԱՄՆ-ից և ՆԱՏՕ-ից անկախ արտաքին քաղաքականություն վարելու երկրի ցանկությունը:

Հինգերորդ սկզբունքը՝ ռիթմիկ դիվանագիտությունը, պետք է Թուրքիային ավելի ակտիվ դեր ապահովեր միջազգային հարաբերություններում: Այս սկզբունքը ենթադրում էր ակտիվ մասնակցություն բոլոր միջազգային կազ-

մակերպություններում և գլոբալ ու միջազգային նշանակության բոլոր հարցերում: Թուրքիան դարձավ ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի ոչ մշտական անդամ և նախագահեց Աֆղանստանի, Հյուսիսային Կորեայի և ահաբեկչության դեմ պայքարի երեք հիմնական հանձնաժողովները: Թուրքիան ստանձնեց ֆորումի նախագահությունը՝ հանուն բալկանյան պետությունների և նրանց ամենամոտ հարևանների միջև երկխոսության (2009 և 2010 թթ.): Թուրքիան նաև դարձավ G-20-ի անդամ, դիտորդի կարգավիճակ ստացավ Աֆրիկյան միությունում, ձեռք բերեց ռազմավարական երկխոսության մեխանիզմ Պարսից ծոցի համագործակցության խորհրդի հետ և դարձավ Արաբական լիգայի աշխատանքների ակտիվ մասնակից:

Չնայած 2000-ականներին «գրո խնդիր հարևանների հետ» քաղաքականությունն ընդհանուր առմամբ հաջող էր, 2011 թվականից տարածաշրջանային նոր գործընթացների զարգացման արդյունքում այն դադարել է ծառայել իր նպատակին (Weitz, 2015, էջ 85): Այն համոզմունքը, որ սերտ տնտեսական հարաբերությունները կարող են լուծել քաղաքական տարաձայնությունները, կասկածի տակ է դրվել: Թուրքիայի ղեկավարության հույսերը, որ երկրները չեն կենտրոնանա բացասական տարրերի վրա՝ տնտեսական հարաբերությունների բարելավումից դրական օգուտներ ստանալու համար, չարդարացան: Միննույն ժամանակ, Թուրքիան անտեսեց իր հարևանների վարչակարգերի և ժողովուրդների տարբերությունը, և պատահական չէ, որ քաղաքական տեսության և պրակտիկայում պնդում են, որ բանակցությունների ռազմավարությունը մեծապես կախված է մյուսի աշխարհայացքի ըմբռումից (Hudson, 2014, էջ 39):

Թուրքիայում տնտեսական աճի տեմպերի հետագա դանդաղումը և մերձավորարևելյան գործընթացում ներգրավվածությունը հանգեցրին արտաքին քաղաքականության հարացույցի փոփոխության: Աշխարհի առաջատարներից մեկը դառնալն անհնարին դարձավ: Եթե 2011-ի նախընտրական ծրագրում արտաքին քաղաքականության բաժինը կոչվում էր «առաջատար երկիր», ապա 2015-ի նախընտրական ծրագրում այն կոչվում էր «առաջատար երկիր՝ տեսլականով» (AK Parti, 2015): Չնայած թուրք-արևմտյան հարաբերությունների վատթարացմանը՝ ծրագրում ԵՄ-ն նշվում էր որպես երկրի ռազմավարական առաջնահերթություն: Միաժամանակ նշվել է, որ Եվրամիության հետ հարաբերությունները ոչ թե այլընտրանք են այլ երկրների հետ հարաբերություններին, այլ լրացնում են դրանք: Եթե 2011 թվականի ծրագրում որպես նպատակ նշվում էր ԵՄ անդամակցությունը, ապա 2015 թվականի ծրագրում ընդգծվում էր ԵՄ երկրների հետ հարաբերությունների զարգացման կարևորությունը: Ա.Գավրիթյանը իր աշխատություններում նշել է, որ «Թուրքիայի անդամակցությունը ԵՄ-ին ցանկալի է, բայց դա չի համարվում Թուրքիայի միակողմանի կողմնորոշում» (Grigoriadis, 2010, էջ 9):

ԱԶԿ-ը նաև ճշգրտեց իր արտաքին քաղաքական մոտեցումը Հարավային Կովկասի նկատմամբ: Շեշուրը դրվեց «Թուրքիա-Ադրբեջան-Վրաստան» մեխանիզմի իրականացման վրա: ԱԶԿ-ի 2018-ի նախընտրական ծրագիրը չփոխվեց, փաստաթուղթը կենտրոնանում էր «եղբայրական» Ադրբեջանի

հետ հարաբերությունների ամրապնդման և «Թուրքիա-Վրաստան-Ադրբեջան» եռակողմ համագործակցության հետագա զարգացման վրա: Հայաստանի հետ հարաբերությունները չի դիտարկվել, և դա թույլ է տալիս պնդել, որ Թուրքիան ուշադրություն չի դարձնում Հայաստանի հետ հարաբերությունների կարգավորման գործընթացին, նույնիսկ երկարաժամկետ հեռանկարում, շարունակում է հակադրել իր հարաբերությունները Ադրբեջանի և Վրաստանի հետ Ռուսաստան-Հայաստան ռազմավարական առանցքին: Միաժամանակ, ի տարբերություն նախորդ ծրագրերի, ընթացիկ ծրագրում ընդգծվում է Թուրքիայի դեկավարության ցանկությունը՝ զարգացնելու Ռուսաստանի հետ հետագա համագործակցությունը ոչ միայն տնտեսական հարաբերությունների, այլ նաև անվտանգության հարցերում:

«Արդարություն և զարգացում» կուսակցությունը արտաքին քաղաքականության մեջ հատուկ ուշադրություն է դարձրել էներգետիկայի ոլորտին: Երկիրն իրականացնում էր տարածաշրջանային նշանակության էներգետիկ նախագծեր՝ փորձելով դառնալ էներգետիկ հանգույց Կասպից ծովի տարածաշրջանի և Եվրոպայի միջև: Ահմեդ Դավութօղլուի կարծիքով՝ Թուրքիայի ռազմավարական դիրքը, նրա տեղը աշխարհի նավթային հոսքերը տարանցող պետությունների շարքում թույլ չտվեցին տարածաշրջանային քաղաքականություն ձևավորել «առանց Թուրքիայի» (Kaňa, 2013): Այսինքն՝ Թուրքիայի աշխարհագրական դիրքը ստեղծել է բոլոր պայմանները երկիրը, թեկուզ, էներգետիկ միջանցքի վերածելու համար:

Թուրքիայի էներգետիկ քաղաքականության հիմնական նպատակները շարադրված են 10-րդ Ազգային զարգացման ծրագրում (2014–2018 թթ.), որը հաստատվել է Թուրքիայի Ազգային Մեջլիսի 2013 թ. որոշմամբ: Հիմնական նպատակների թվում են հետևյալը. կախվածություն ներմուծումից՝ աղբյուրների և մատակարարման ուղիների դիվերսիֆիկացում, նավթի և գազատարների նախագծերի իրականացում, որոնք բարելավում են էներգաարդյունավետությունը և զարգացնում վերականգնվող էներգիայի աղբյուրները, բարձրացնելով մրցունակությունը էլեկտրաէներգիայի և բնական գազի շուկաներում: Ընդգծվել է, որ Թուրքիան պետք է դառնա էներգիա արտադրող երկրների և սպառողների միջև էներգետիկ հանգույց՝ իր աշխարհառաջնավարական դիրքի արդյունավետ օգտագործման միջոցով (Kalkınma, 2013, էջ 104–105):

Էներգետիկ ոլորտում միջնաժամկետ քաղաքականության գործողությունները ներկայացված են Թուրքիայի էներգետիկայի և բնական պաշարների նախարարության 2015–2019 թվականների ռազմավարական ծրագրում: Պլանը բաղկացած է 8 մասից, պարունակում է 16 նպատակ և 62 առաջադրանք: Ռազմավարական ծրագրի հիմնական առաջնահերթությունը էներգիայի մատակարարման անվտանգությունն է, քանի որ երկիրը ձգտում է բավարարել ածխաջրածնային ռեսուրսների աճող ներքին պահանջարկը: Էներգամատակարարման անվտանգությունը կարգավորվում է 3 քաղաքրիչով՝ հուսալի էներգետիկ ենթակառուցվածքի ապահովում, էներգետիկ ռեսուրսների օպտիմալ դիվերսիֆիկացում, պահանջարկի արդյունավետ

կառավարում: Ենթակառուցվածքը կապում է պահանջարկը և առաջարկը, և այդ բաղադրիչների բացակայությունը նշանակում է, որ մատակարարման անվտանգությունը չի կարող արդյունավետորեն ապահովվել: Էներգառեսուրսների դիվերսիֆիկացում նշանակում է վերացնել կախվածությունը մատակարարող երկրներից՝ մղելով Թուրքիային համագործակցել էներգառեսուրսներով հարուստ տարբեր երկրների հետ:

Այսօր, որպես Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության նոր կուրսի ձևավորման մաս, հաճախ նկատվում է նաև թյուրքական ժողովուրդներին միավորելու միտում: Այս ամենը կապված է գաղափարական հայացքներով, որոնք այսօր կիսում է պետության ղեկավարությունը: Խոսքը նեոպանթուրքիզմի գաղափարախոսության մասին է, որը ներկայիս փուլում Թուրքիայի Հանրապետության արտաքին քաղաքականությունը բնութագրող կենտրոնական գաղափարական ուղղություններից է:

Նեոպանթուրքիզմը գաղափարական բարդ երևույթ է՝ բաղկացած մի քանի գաղափարախոսություններից: Պատմականորեն պանթուրքիզմը սերտորեն կապված է «պանթուրանիզմի» հետ, Թուրանը թյուրքական ժողովուրդների առասպելական պատմական համայնք է իրենց բնակության ողջ տարածքում՝ Բայկալից մինչև Բալկաններ: Հայեցակարգը ենթադրում է թուրքերի աջակցություն այս տարածքում մուսուլմաններին, ինչպես նաև օժանդակություն ենթակառուցվածքների կառուցման գործում: Ընդ որում, պանթուրքիզմը, ի տարբերություն պանթուրանիզմի, ավելի որոշակի ու գործնական հասկացություն է և ավելի շատ հենվում է ապագայի գաղափարների վրա, քան անցյալի հիմքերի վրա:

Ժամանակակից քաղաքականության տեսանկյունից, թվում է, թե վերոնշյալ ուղղությունները չափազանց հեռու են նման տեսակետների իրականացումից և պետության իրական քաղաքականության մեջ ինտեգրվելուց: Այնուամենայնիվ, ժամանակակից քաղաքական իրողությունների դիտարկումը հուշում է, որ այս բոլոր հասկացությունները ենթարկվել են միայն որոշ փոփոխությունների, բայց դեռևս բավականին արդիական են և իսկապես կիրառելի են գործնականում:

Ուսումնասիրությունը պարզեց, որ այսօր այդ գաղափարախոսությունները փոխարինվում են վերը նշված նեոպանթուրքիզմով, որն, ըստ էության, հիմնված է արդի վերաինաստավորման ենթակա նույն գաղափարական դոգմաների վրա: Նեոպանթուրքիզմը մասամբ արտացոլված է Թուրքիայի Հանրապետության քաղաքականության մեջ, որը նա վարում է Կենտրոնական Ասիայի տարածքում և Ռուսաստանի Դաշնության թյուրքալեզու շրջաններում: Ժառանգելով պանթուրքիզմի սկզբունքները՝ դրա նոր տարբերակումը նաև ձգտում է հասնել թվարկված շրջաններում բնակվող թյուրքական ժողովուրդների էթնոմշակութային միավորմանը: Միակ տարբերությունն այն է, որ զարգացման ներկա փուլում Թուրքիան կարողանում է նման գաղափարներ իրականացնել նորարարական մեթոդների օգնությամբ՝ տնտեսական, մարդասիրական, ինչպես նաև «փափուկ ուժի» գործիքների միջոցով:

Խոսելով նաև նեոսոմանիզմի մասին, պետք է շեշտենք, որ թյուրքական

հասկացության մեջ նեոսմանիզմին բնորոշ է պետության կայսերական անցյալին հավատարիմ մնալը, ինչպես նաև գոյություն ունեցող հանրապետական Թուրքիայի միջոցով իրականում գոյություն չունեցող Օսմանյան կայսրության մեծությունը վերակենդանացնելու ցանկությունը: Նեոսմանիզմի գաղափարախոսության շրջանակներում հիմնական խնդիրներն են՝ Թուրքիայի վերադարձը զարգացման նախկին «կայսերական» մակարդակին. դրա հիմնական գործիքներն են ազդեցության ամրապնդումը՝ առաջին հերթին աշխարհի թյուրքական պետությունների վրա, ինչպես նաև սեփական սահմանների ընդլայնումը՝ վերադարձնելով Օսմանյան կայսրության փլուզումից հետո կորցրած տարածքները, հաջորդը՝ թյուրքական ժողովուրդների աստիճանական միավորումը սեփական գաղափարական կառույցներին ինտեգրվելու միջոցով՝ ազգային նոր ինքնության ձևավորման հետ մեկտեղ:

Թուրքիան պետական մակարդակով չի շտապում պաշտոնապես հայտարարել, որ արտաքին քաղաքականությունը նման գաղափարներ է հետապնդում, ինչը, սակայն, առանց դրա էլ չափազանց պարզ է: Նեոսմանիզմը դարձել է պետության չսաված արտաքին քաղաքական դոկտրինը Թուրքիայի Հանրապետության զարգացման ներկա փուլում:

Այսօր Ռ. Թ. Էրդողանը ապրում է կայսերական հավակնություններով և իր գաղափարների իրականացման նոր ռազմավարություններ է մշակում այս հայեցակարգի շրջանակներում:

Վերջին տարիներին պետության արտաքին քաղաքականության մեջ հաստատապես հաստատվել է «Եվրասիականության» ֆենոմենը, որը ենթադրում է Կենտրոնական Ասիայի, Կովկասի, ինչպես նաև Ռուսաստանի և Չինաստանի պետությունների և ժողովուրդների քաղաքական և տնտեսական փոխգործակցությունը: Ինչ վերաբերում է երկրների առաջին երեք բլոկներին, ապա Թուրքիան վարում է ինտեգրացիոն քաղաքականություն՝ ներգրավելով այդ պետություններին իր գաղափարական պարադիգմով: Ազդեցության գոյություն ունեցող տարբեր ձևաչափերը՝ պետական և ոչ պետական կազմակերպությունների, մշակութային կենտրոնների, կրթական ծրագրերի, ինչպես նաև ընդհանուր ազգության, արյան և կրոնի կոչերի միջոցով, ուղղակիորեն հաստատում են Թուրքիայի՝ պանթուրքիզմի գաղափարները կյանքի կոչելու քաղաքականությունը:

Աննկատ պետք է թողնել Մերձավոր Արևելքի տարածաշրջանը և աֆրիկյան մայրցամաքի երկրները, որտեղ Թուրքիան նույնպես փորձում է որոշակի կապեր կառուցել՝ դրանով իսկ ընդլայնելով իր ազդեցության գոտին նեոսմանիզմի հայեցակարգի շրջանակներում:

Հարցն այն է, թե որքանով է արդյունավետ այս ընթացքը հենց Թուրքիայի համար, քանի որ վերջին շրջանում նման պահվածքը բերում է միայն աշխարհաքաղաքական և իմիջային կորուստների: Նեոսմանիզմի հայեցակարգի իրագործման միակ տեսանկյունը արդյունքը մի շարք երկրների հետ հարաբերությունների փոփոխությունն է և Թուրքիայի Հանրապետության աստիճանական օտարացումը առանձին համաշխարհային ուժային կենտրոններից:

Այսպիսով, «Արդարություն և զարգացում» կուսակցության իշխանության ներքո Թուրքիայի արտաքին քաղաքականությունը զգալի փոփոխություններ է կրել, պետք է խոսել արտաքին քաղաքականության պահպանողական բաղադրիչի ամրապնդման մասին, այսինքն՝ ազգային շահերի վրա ավելի մեծ շեշտադրման մասին: Արժեքի և շահերի հարաբերակցության մեջ պետք է նշել արժեքային գործոնի և արևելյան մոտեցումների (առաջնորդի դերը և այլն) կարևորության աճը որոշումների կայացման գործում: Մասնավորապես, Թուրքիայի արտաքին քաղաքականությունը նշանավորվում է ազգային և վերազգային (սեռօսմանիզմ, պանթուրքիզմ) շահերի և արժեքների շեշտադրմամբ: Նեոօսմանիզմը ենթադրում է նվիրվածություն պետության կայսերական անցյալին, ինչպես նաև ցանկություն՝ վերակենդանացնելու Օսմանյան կայսրության մեծությունը:

Ուսումնասիրելով Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության առանձնահատկությունները՝ կարող ենք անել հետևյալ ենթադրությունը՝ եթե 1990-ական թթ. Թուրքիան հետխորհրդային տարածքում հանդես էր գալիս որպես արևմտյան շահերի հովանավոր, ապա 2002 թվականից սկսեց ավելի ակտիվ քաղաքականություն վարել՝ աստիճանաբար հրաժարվելով ԱՄՆ-ի «կրտսեր գործընկերոջ» կարգավիճակից:

ԱԶԿ-ի օրոք Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության տեսական և գործնական ասպեկտների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ տեսական հիմքը բաղկացած է նեոօսմանական տեսականի և պանիսլամական գաղափարների սինթեզից, որոնք ուղղված են երկիրը տարածաշրջանային առաջնորդի և գլոբալ խաղացողի վերածելուն:

Եզրակացություն

«Զրո խնդիր հարևանների հետ» սկզբունքը, որն ընկած էր երկրի արտաքին քաղաքականության հիմքում ԱԶԿ-ի կառավարման առաջին տասնամյակում՝ սկսած 2010-ական թթ. սկսեց լուրջ խնդիրների առաջ կանգնել՝ աստիճանաբար կորցնելով իր արդյունավետությունը: Դրա մասին են վկայում Թուրքիայի բարդ հարաբերությունները հարևանների մեծ մասի հետ, ինչպես նաև տարածաշրջանային բարդ խնդիրների կարգավորման հարցում նրա միջնորդական դերի անկումը:

Այս քաղաքականության հետագա իրականացման ընթացքում որոշակի խնդիրների առաջացումը պայմանավորված է նրանով, որ թուրքական իշխանությունները սխալմամբ հույս ունեին տնտեսական հարաբերությունները զարգացնելով հաղթահարել քաղաքական խնդիրները: Սա արդյունավետ է գործում միայն այն դեպքում, երբ ռազմավարական մակարդակում փոխըմբռնումը կարող է ծառայել որպես երկարաժամկետ հարաբերությունների երաշխավոր:

Այսպիսով, Ա.Դավիթթոլլուի դիրքորոշումների և ԱԶԿ-ի նախընտրական ծրագրերի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ Հարավային Կովկասը հանդիսանում է երկրի արտաքին քաղաքականության առաջնահերթ ուղղություններից մեկը: Թուրքիան տարածաշրջանն ընկալում է Լեռնային Ղա-

բաբաղի հակամարտության պրիզմայով, ինչի պատճառով էլ Հայաստանի հետ հարաբերությունները շարունակում են բարդ մնալ: Միննույն ժամանակ, զարգացնելով և խորացնելով իր հարաբերությունները Վրաստանի և Ադրբեջանի հետ, Թուրքիան փորձում է տարածաշրջանում ազդեցության գոտի ստեղծել՝ հակադրելով Ռուսաստան-Հայաստան ռազմավարական առանցքին Ադրբեջանի և Վրաստանի հետ ռազմավարական հարաբերությունների զարգացմամբ:

Օգտագործված գրականության ցանկ

- Cornell, S. (2012). What drives Turkish Foreign Policy // *Middle East Quarterly*. Vol. 18. – URL: <https://www.meforum.org/articles/2011/what-drives-turkish-foreign-policy#>.
- Davutoğlu, A. (2008). Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007 // *Insight Turkey*. Vol. 10. No 1. էջ 77.
- Grigoriadis, I. (2010). The Davutoğlu Doctrine and Thurkish foreign Policy // *ELIAMEP. Working paper* 8. էջ 9.
- Hudson, V. (2014). Foreign Policy Analysis: classic and contemporary theory. ROMANANDIITTFIELD, էջ 39.
- Matusiak, M. (2015). The Great Leap. Turkey under Erdogan. *OSW Point of View*. Warsaw. No. 51. P.18.93. էջ 109.
- Weitz, R. (2015). Turkey's New Regional Security Role: Implications for the United States // *Encyclopedia of Turkey*. ed. By Rivera D. New York: Nova. էջ 85.
- Yeşiltaş, M. (2014). Balcı A. A Dictionary of Turkish Policy in the AK Party Era: A Conceptual Map // *SAM*. No. 7. էջ 11.
- AK Parti 7 (2015). *Haziran Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi*. – URL: <http://m.akparti.org.tr/site/dosya/59647>
- Davutoğlu, A. (2004). Türkiye merkez ülke olmalı // *Radikal*. 26 Şubat.
- Onuncu Kalkınma planı 2014–2018* (2013). // T.C. Kalkınma Bakanlığı. Ankara.S. էջեր 104–105. URL: <http://kcp.tarim.gov.tr/sp/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1%282014–2018%29.pdf>.

References

- Cornell S. (2012). What drives Turkish Foreign Policy // *Middle East Quarterly* Vol. 18. – URL: <https://www.meforum.org/articles/2011/what-drives-turkish-foreign-policy#>. (In Eng.)
- Davutoğlu A. (2008). Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007 // *Insight Turkey*. Vol. 10. No 1. Ej 77. (In Eng.)
- Grigoriadis I. (2010). The Davutoğlu Doctrine and Thurkish foreign Policy // *ELIAMEP. Working paper* 8. Ej 9. (In Eng.)
- Hudson V. (2014). Foreign Policy Analysis: classic and contemporary theory. ROMANANDIITTFIELD, Ej 39. (In Eng.)
- Matusiak, M. (2015). The Great Leap. Turkey under Erdogan. *OSW Point of View*. Warsaw. No. 51. P.18.93. Ej 109. (In Eng.)

- Weitz R. (2015). Turkey's New Regional Security Role: Implications for the United States // Encyclopedia of Turkey. ed. By Rivera D. New York: Nova. Eջ 85. (In Eng.)
- Yeşiltaş M. (2014). Balcı A. A Dictionary of Turkish Policy in the AK Party Era: A Conceptual Map // SAM. No. 7. Eջ 11. (In Eng.)
- AK Parti 7 (2015), Haziran Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi [June General Election Election Declaration]. – URL: <http://m.akparti.org.tr/site/dosya/59647> (In Tur.)
- Davutođlu A. (2004) Türkiye merkez ülke olmalı [Türkiye should be the central country]// Radikal. 26 Şubat. (In Tur.)
- Onuncu Kalkınma planı 2014–2018* [Tenth Development plan 2014–2018] (2013). // T.C. Kalkınma Bakanlığı. Ankara. Ejer 104–105. URL: <http://kkp.tarim.gov.tr/sp/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1%282014–2018%29.pdf>. (In Tur.)

Анаит Серобян

Соискатель кафедры политологии Ереванского государственного университета

Эл. адрес: anahitserobyan99@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ ТУРЦИИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Эта статья посвящена изучению внешней политики Турции. В частности, рассматриваются региональные приоритеты, а также изучается доктрина «Ноль проблем с соседями». Основная цель изучения темы – выявить растущую региональную нестабильность, проблемы безопасности, ухудшение отношений с некоторыми соседями, принятую доктрину, внутривнутриполитические факторы, которые способствовали реализации более решительной и прагматичной внешней политики: результаты исследования позволят понять ориентацию внешней политики Турции на Южном Кавказе, политику «мягкой силы», а также позволят понять, какие шаги предпринимает Турция в сложной ситуации, стремясь защитить свои интересы, одновременно преодолевая региональные вызовы и сохраняя стабильность в соседних странах.

Ключевые слова: внешняя политика Турции, партия «Справедливость и развитие», Ахмет Давитоглу, стратегическая глубина, Южный Кавказ, неоосманизм, неопантюркизм.

Anahit Serobyán*Ph.D. student of Political Science Department at Yerevan State University,**Email: anahitserobyán99@gmail.com*

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF TURKISH FOREIGN POLICY AT THE PRESENT STAGE

This article is devoted to the study of Turkey's foreign policy. In particular, reference is made to the regional priorities, as well as to the study of the well-known doctrine "Zero problem with neighbors", the adopted doctrine, internal political factors that contributed to the implementation of a more firm and pragmatic foreign policy. The results of the study will help to understand the orientation of Turkey's foreign policy in the South Caucasus, the policy of "soft power", and will also help to understand what steps Turkey is taking in a difficult situation, seeking to protect its interests, while overcoming regional challenges and maintaining stability in neighboring countries.

Key words: Turkish foreign policy, "Justice and development" party, Ahmet Davitoglu, strategic depth, South Caucasus, neo-Ottomanism, neo-pan-Turkism.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2023թ. հոկտեմբերի 2-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2023թ. հոկտեմբերի 16-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2023թ. նոյեմբերի 17-ին: